

KIRGIZ SİYASİ HAYATINDA AŞİRETÇİLİK VE KLAN SİYASETİ Tribalism and Clan Politics in Kyrgyz Political Life

Seçil ÖRAZ*

ÖZET

Orta Asya geneline baktığımızda sosyal yapının, kendini ne etnik grupla ne bir siyasi partiyle ne de hükümetle ya da muhalefetle değil daha çok bağlı bulunduğu aşiretle tanımlayan ve en yüksek aidiyet hissi de bu alanda görülen geniş gruplardan oluştuğu görülür. Bu gruplar bölgenin sosyolojik gerçekliğidir ve bu en temel gerçeklik Kırgızistan özelinde hayatın pek çok alanında kendini hissettirir. Bu çalışmada ise aşiretçiliğin ve onun politik hayattaki yansıması olan klan siyasetinin Kırgız siyasi yaşamı üzerindeki etkinliği ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kırgızistan, Aşiret, Aşiretçilik, Klan Siyaseti

ABSTRACT

When we analyze Central Asia in general, it becomes clear that Central Asian social structure is made up with large units who rather identify themselves with a specific tribe, to which they have the main sense of belonging, but not with an ethnic group, a political party, government or opposition. These units are the sociological reality of the region and this reality functions in different parts of life in Kyrgyz case. In this paper the impact of tribalism and clan politics on the Kyrgyz political life is tried to be put forward.

Keywords: Kyrgyzstan, Tribe, Tribalism, Clan Politics

Geçen yüzyılda Max Weber klanları Avrasya, Orta Doğu ve Afrika'nın göçebe ve yarı-göçebe bölgelerinde görülen ortak bir sosyal örgütlenme formu olarak tanımlamıştı. Bununla beraber bu dönemlerde ortaya çıkan klan ilişkilerinin modern devletlerin kurulmaya başla-

* Arş. Gör., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, seciloraz@hotmail.com.

masıyla ve siyasi hayatın kurumsallaşmasıyla etkisini yitireceğini öngörmüştü.¹ Kırgızistan örneğinde siyasi yaşamda aşiretçiliğin ve onun politik yaşamdaki yansıması olan klan siyasetinin etkisi günümüzde hala önemlidir, bununla beraber ülkedeki son siyasi gelişmeler özellikle ülkenin parlamenter sisteme geçişi bize Weber'in önermesinin ileriki dönemler için doğrulanabileceğinin sinyalini vermektedir. Bu çalışmanın konusu olan Kırgız siyasi yaşamında aşiretçiliğin ve klan siyasetinin etkisi günümüzde olduğu gibi Sovyet öncesi süreçte de Sovyet döneminde de azalmadan korunmuştur. Ülkede klan olarak tanımlanan informal kimlik ağı etrafında organize edilen bir siyaset anlayışı baskın olarak görülür. Aşiretçiliğin özellikle oy verme davranışlarında, yönetici elitlerin belirlenmesinde, siyasi gücün ve kaynakların dağılımındaki etkisi önemlidir. Bu çalışmada, aşiretçiliğin bölge için kültürel bir olgu olmasının yanında rasyonel bir olgu olup olmadığı da tartışılacaktır. Kırgızistan'daki bu siyasi davranışın sebepleri, dinamikleri ve etkileri üzerinden gidilerek ülkede aşiretçiliğin sosyal-ekonomik-tarihi kökleri ve Sovyet sonrası dönüşüm sürecinde oynadığı siyasi rolü açıklanmaya çalışılacak ve klanların ve klan siyasetinin ülkedeki siyasi yapıyı anlamadaki en kritik informal siyasi aktörlerden biri olduğunun altı çizilecektir.

Bu bağlamda ilk bölümde klan-aşiret bölünmesinin tanımı yapılacak, bu sosyal oluşumların toplumdaki yeri ve önemi tartışılacaktır. Makalede sonuca aşiretçilik ve klan politikaları üzerinden gidileceği için anlam bütünlüğü sağlamak adına klan (*uruk*) ve aşiret (*uruu*) terimlerinin ikisi de makale boyunca kullanılacaktır. Bu sebeple bu iki terim de ilk bölümde kavramsallaştırılmaya çalışılacaktır. İkinci bölümde ise Kırgızistan özeline geçmeden önce Orta Asya bölgesinde aşiretçiliğin tarihi incelenecek, son bölümde ise Kırgızistan'da aşiret ve aşiretçiliğin siyasi yaşamdaki yansımaları belirlenecektir.

1) Klan ve Aşiretin Tanımlanması

Kırgızistan'ın siyasi yapısında aşiretçiliğin ve klan politikalarının önemini analiz etmek için ilk adım klanın ve aşiretin tanımını yapmaktan geçmektedir. Tanımlamaları yaparken çalışmanın ana konusu doğrultusunda yani klanların ve aşiretlerin siyasi yaptırımları ile bağlantısını kurarak yapmak daha faydalı olacaktır. Bu bağlamda Tapper şu tanımları önermiştir: "Klanlar, örgütlenmenin merkezine akrabalığın konduğu ve örgüt üyelerinin kendilerini kültürel (gelenek, görenek, lehçe ve dil vb.) olarak diğerlerinden farklı gördüğü yerel gruplardır. Genellikle siyasi açıdan birleşmişler ve bütünlük arz ederler. Klanlar genelde kendilerinden daha büyük -muhtemelen bölgesel- siyasi yapılara sahip aşiretlerin bir parçasını oluştururlar. Siyasi güçlerini doğrudan hükümetle kurdukları ilişkilerden almazlar, aşiretlerin yönetici elite ilişkisi daha çok aracı yapılar sayesinde düzenlenir."²

Bu tanıma ek olarak "Etnik Çatışmalar, Aşiret Politikaları: Global bir Bakış" kitabının yazarı Kenneth Christie ise aşiretçiliğin tanımlanması zor ve çoğu zamanda yanlış konum-

¹ Max Weber, **Economy and Society**, Guenther Roth and Claus Wittich (Haz.), University of California Press, Berkeley, 1978, s.1028-1031.

² Richard Tapper, "Introduction", Richard Tapper (Ed.), **The Conflict of Tribe and State in Iran and Afghanistan**, St. Martin's, London, 1983, s.4.

landırılan bir terim olduğunu belirtir. Christie, aşiret (tribe) kelimesinin Latince “tribus” teriminden türediğini söyler. Aşiretler kendi kendine yeten yapılardır, otonomdurlar ve akrabalık ilişkilerine dayanırlar. Antropologlar da aşireti genellikle “belirli özelliklere (dil, kültür, ortak kahramanlar, tabular, mitolojik efsaneler gibi) ve tanımlanmış bir güç hiyerarşisine sahip gruplar olarak tanımlar”.³

Eickelman ise “Ortadoğu ve Orta Asya: Antropolojik bir Yaklaşım” isimli kitabında aşireti oluşturan grubun genellikle soy terimi etrafında kavramsallaştığını belirtir. Bununla beraber soy olgusunun pastoral göçebelere yerleşik çiftçilere ve şehirlilere kadar pek çok örgütsel sistemde kullanıldığını ama aşiretleri geri kalan gruplardan ayıran nüansın aşiretlerin soy olgusu etrafında çoğunlukla siyasi olarak örgütlenmeleri olduğunu söyler ve böylece aşiretlerin siyasi yönünün altını çizer.⁴ Eickelman’a göre aşiretler örgütlenme seviyeleri göz önüne alındığında toplulukla devlet arasında bir noktada durmaktadırlar. Yani aşiret örgütlenmelerini devletlerin “gelişime açık selefleri” olarak görür ve bu bağlamda aşiretlerin yönetsel bir araç olarak kullanıldığını belirtir. Der ki bu sebeptir ki aşiretlerin doğası ile ilgili yönetsel varsayımlar bir ölçüde siyasi amaçlar için modifiye edilen yerel kavramlara dayanmaktadır.⁵

Hvoslef’e göre ise aşiretler birden çok klanın birleşmesiyle oluşur. Aşireti oluşturan klanlar birbirlerine ortak bir “ata” yoluyla bağlıdır ve köklerinin aynı bölgede olduğuna inanırlar. Hiyerarşide aşiretten klana doğru gidildiğinde aşiretlerin alt-aşiretlere ve alt-alt-aşiretlere ayrıldığını görüyoruz. Bu sınıflandırma aslında birey bazında farkındalığı da arttırmaktadır. Çünkü bu yolla bir kişinin soy ağacını çıkartması ve aşiretsel yapıdaki yerini belirlemesi mümkündür. Hatta bazı bölgelerde kişinin soy ağacını bilmesi zaman zaman zorunluluk halini almıştır.

Akiner de bu argümanı desteklemektedir. Akiner, çocuklara küçük yaşlarda yedi kuşak öncesine kadar inen soy ağaçlarının öğretildiğini ve bunun bazı bölgelerde hem erkekler hem kızlar için ama özellikle de erkekler için bir zorunluluk olduğunu belirtmektedir.⁶ Bu zorunluluk hem kişisel tarih bilincini korumada hem tarihin devamlılığını sağlama da hem de kişinin ait olduğu aileyi kimlik algısının en üstüne koyması için gereklidir. Zaten Kırgız halkı dâhil bölge halklarının aşiretsel yapılarını koruma reflekslerinin altında biraz da aşiretsel yapıyı halkın soy birliği için önemli görüp korumaları yatmaktadır. Hatta bu durumla ilgili bir özdeyiş vardır. Kırgızların günlük hayat pratiklerinde bu bilgileri sıklıkla kullandığını anlatan deyiş şöyle der: “Bir masaya oturmuş ve öncesinde birbirlerini hiç tanımayan Kırgızların kısa bir süre sonra mutlaka on kuşak öteden ortak bir akrabalığı olduğu anlaşılır.”

³ Kenneth Christie, **Ethnic Conflicts, Tribal Politics: A Global Perspective**, Curzon Press, London, 1998, s.5.

⁴ Dale F. Eickelman, **The Middle East and Central Asia: An Anthropological Approach**, Prentice-Hall Inc., New Jersey, 1998, s.72-3.

⁵ **Age**, s.123.

⁶ Shirin Akiner, “Social and Political Reorganization in Central Asia: Transition from Pre-Colonial to Post-Colonial Society”, Touraj Atabaki & John O’Kane (eds.), **Post-Soviet Central Asia**, The International Institute for Asian Studies, Leiden, 1998, s.4.

lır”⁷. Anlaşıldığı gibi bir aşiretin üyesi olma durumu Orta Asya halklarının kendi kimliklerini tanımlamadaki önemini korumaktadır.

Kısaca ortaya koymak gerekirse aşiretler akrabalık veya dolaylı akrabalık yolu ile birbirine bağlanan ve bir ilişkiler ağı oluşturan informal örgütlenmelerdir. Akrabalık yoluyla elde edilen bu etkin bağlar örgütlenmenin hem kimliğini hem de bir nevi tutkalını oluşturur. Akrabalıktan kasıt ise her zaman kan bağı demek değildir. Burada akrabalık karşılıklılığı ve sadakati çağrıştırmak için objektif anlamda kullanılmıştır.⁸ Dolaylı akrabalık ayrımı da bu sebepten kullanılmaktadır. Dolaylı akrabalık (fictive kinship) diye adlandırılabilir bu yol ise kan bağının ötesinde bireylerin birbirine evlilik, aile birleşmesi, yerelcilik⁹ (mestnichestvo) veya komşuluk (aynı mahallede¹⁰ yaşama- aynı kışlakta yaşama) yolu ile bağlanmasıdır.¹¹

Collins ise aşiretlerin akrabalık tabanında *dikey* ve *yatay* ilişkiler ağı içeren bir kimlik ağı olduğunu belirtir. Collins’e göre aşiretler karşılıklı güven yolu ile üyelerini birbirine bağlama kapasitesine sahip oldukları için yatay; toplumun farklı kesimlerinden hem elitleri hem de elit olmayan üyeleri bünyelerinde barındırdıkları için de dikey ilişkileri organize etmektedir.¹²

Burada belirtilmesi en gerekli konulardan birisi ise klan ve aşiret terimlerine yüklenen önyargılı değerlendirmelerdir. Genellikle aşiret denilince akla kökeni modernite öncesi çağlara dayanan geleneksel sosyal örgütlenmeler gelir. Zaten modernleşmeci ve kurumsalcı teoriler modern çağlarda aşiretlerin varlığını ve rolünü önemsememişlerdir. Literatüre bakıldığında ise bazı araştırmacıların “aşiret” terimini kullanırken bu terime ilkel, oryantalist ve küçültücü anlamlar yüklediği görülür. Bununla beraber sosyal antropologların ve tarihçilerin çalışmaları aşiretlerin yerel bir etnografik gerçeklik olduğunu ve egzotik, ilkel ya da tamamen olumsuz veya anti-demokratik eğilimler taşımadığına işaret etmektedir. Antropologlara göre klanlar, bireylerin kolektivist, kültürel ve kurumsal bağlamda rasyonel hesaplarına dayanan sosyal ağlardır, bu sebeple kolektivist kültürlerde sıklıkla görülürler. Son dönemde ise geleneksel ve modernite öncesi döneme sıkıştırılan aşiretlerin modern bir örgütlenme biçimi olduğu ve hatta “geleneğin modernitesine” bir örnek teşkil ettiği tartışılmakta-

⁷ Irina Kostyukova, “The Towns of Kyrgyzstan Change Their Faces: Rural-Urban Migrants in Bishkek”, *Central Asian Survey*, S.3, 1994, s.428.

⁸ Joseph Kostiner, *Tribes and State*, University of California Press, Berkeley, 2001.

⁹ Yerelcilik, idari bölümlenimin (bölgesel vb.) neden olduğu çekişmeler bağlamında netleşen bir dayanışma yoludur. Yerelcilik diğer terimlerden farklı olarak (kavm, evlad gibi) dayanışma gruplarını ağlarla değil toprakla ifade eder yani toplulukları belli bir toprakla ilişkilendirir. Bk. Olivier Roy, *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*, Metis Yayınları, İstanbul, 2000, s.141-146.

¹⁰ Aynı dayanışma grubu üyelerinin oturduğu semt.

¹¹ Kathleen Collins, *Clan Politics and Regime Transition in Central Asia*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, s.17.

¹² Kathleen Collins, “Clans, Pacts and Politics in Central Asia”, *Journal of Democracy*, 13/3, Temmuz 2002, s.141.

dır. Çünkü oldukça eski çağlardan gelerek günümüz siyasi sistemine adapte olup, varlıklarını sürdürmektedirler. Bunun en önemli sebebi kelime anlamıyla “akrabalık (hısımlık) ağları” anlamına gelen aşiretlerin hem güçlü bir kimlik algısı hem de güçlü bir örgütlenme şekli olmasıdır. Bu sayede grubun üyelerini bir arada tutar ve korur.

AŞİRET =	Akrabalık (Hısımlık)	Ağları
	↓ (Kimlik)	↓ (Örgüt)

Yukarıda anlatılmaya çalışıldığı gibi literatürde pek çok farklı tanım mevcut olmakla beraber konu hakkında çalışanların bulunduğu ortak nokta klanların oluşturduğu aşiretlerin kırsal bölgelerdeki toplulukları bir arada ve “bağlı” tutan bir informel örgütlenme şekli olduğudur. Bu “bağ” genellikle aynı aileden veya aynı soydan geliyor olmanın yarattığı etkin bir bağlıdır. Bu şekilde bu informel örgütlenmeler formel örgütlenmelerin yasalar veya anayasalar yolu ile yaptığını yapar ve bireylerin sadece davranışlarını düzenlemekle kalmaz aynı zamanda inançlarına ve bireysel eğilimlerine de yön vermeye başlar. Zaten klan politikalarından bahsetmemize yol açan olguda bu örgütlenmelerin ortak bir hareketi-bu örnekte siyasi bir hareketi- koordine etme ve yeni nesillerde etkin varlığını sürdürme özellikleridir. Bu noktadan hareketle, tanımlar ve mevcut durum çerçevesinde Orta Asya genelinde aşiretlerin doğuşunun, bir alt-kimlik unsuru olarak bölgenin yapısına eklenmesinin ve bölgenin siyasi hayatında etkili bir unsur haline gelmesinin tarihine bakmakta yarar vardır.

2) Orta Asya Bölgesinde Aşiretçilik ve Klan Politikalarının Siyasi Hayata Etkisi

Oliver Roy Sovyet dönemi politikalarının dönüştürdüğü Orta Asya’yı mercek altına aldığı kitabında şöyle demektedir: “Eski Sovyet Orta Asya’sının siyasal sorunları söz konusu olduğunda, sürekli ön plana çıkan iki kavram vardır: etni ve ondan daha bulanık olan “aşiret” (veya hizip, kabile, grup vb) kavramı... Buna karşılık, bir kabileden, siyasal hizipten bölgesel gruba kadar uzanan her anlamıyla “aşiret” kavramı sadece olumsuz şekilde tanımlanmakta ve geçmişte kalmış bir şey olarak ifşa edilmektedir. Ama bu durum, eninde sonunda, aşiretin siyasal açıdan anlamlı bir olgu olduğunu doğrular. Toplumsal tabanı ne olursa olsun(kabile, bölge, aile vb.) her türlü “dayanışma grubu” olarak tanımlayacağımız bu aşiretlerin gündelik hayatta (tercihli evlilik, ikamet yeri, yandaş ağları, mafya vb.) olduğu kadar siyasal hayatta da (siyasal hizip, bir reis veya partinin toplumsal tabanı) bir anlam ifade ettiği kuşkusuzdur.”¹³

Roy’nın da belirttiği gibi aşiret örgütlenmeleri Orta Asyalıların hayatlarının her alanında önemi yadsınamaz örgütlenmelerdir. Uzun yıllar içinde oluşmuş ve bölge halklarının tarih boyunca geçirdiği veya geçirilmek istendiği tüm dönüşüm süreçlerine adapte olarak

¹³ Olivier Roy, *age*, s.42.

varlığını korumuştur. Oysaki günümüzde her bölgede veya her ülkede aşiret kültürünün korunmadığı ve aşiret sisteminin modern devlet sistemine adapte olamadığı bir gerçektir. Modernite öncesi döneme baktığımızda yani tarihçilerin tanımına göre 1500'lü yıllara kadar olan süreçte sadece Orta Asya'da değil Orta Doğu'da, Avrupa'nın büyük bölümünde ve hatta Uzakdoğu'da aşiret örgütlenmeleri sıkça görülmekteyken, bugüne geldiğimiz de Avrupa'da aşiretlerin devlet ve ekonomik güçlerce dönüştürüldüğünü ve güçlü aşiretsel ağların yok olduğunu görüyoruz. O zaman burada sorulması gereken soru neden Orta Asya'da aşiret sisteminin devam ettiği. İşte bu sorunun cevabında iç ve dış faktörler devreye girmektedir. Bu faktörleri Orta Asya örneğinde karşımıza çıkan üç durumla açıklayabiliriz:¹⁴

- 1- Rus etkisi sebebiyle bölgede devlet inşasının geç başlaması
- 2- Ulusal kimliklerin geç oluşması
- 3- Ekonomik alanda yaşanan güçsüzlükler.

Bu önermelerin sağlanmasını mevcut iki grubu karşılaştırarak yapabiliriz. Yukarıda sayılan bu koşulları az ya da çok Orta Doğu'da ve Afrika'da da görmekteyiz ki bu bölgelerde de aşiret sistemi Orta Asya'daki gibi varlığını korumaktadır. Diğer yandan Avrupa örneğine baktığımızda aşiretsel kimliklerin ve buna dayalı siyasetin artık ortadan kalkmış olduğunu görüyoruz ki Avrupa gerek ulus-devlet inşası anlamında gerek güçlü ekonomiler yaratma ve sürdürülebilirliği sağlama anlamında bu üç kıtadan da farklı bir yerde durmaktadır. Klan, aşiret, hısmımlık ve tüm ilgili aidiyetlerin önemli olduğu bu bölgelerin aksine Avrupa'da uluslar görelili olarak çok daha erken zamanda ulus bilincini kazandılar, ulus devletlerini inşa ettiler ve kapitalist ekonomik büyümeyi yaşadılar. Orta Asya örneğine baktığımızda ise yarım yüzyıl süren Rus emperyalizmi ve 74 yıllık Sovyet rejiminin ardından modern anlamında devlet kuruluşlarının sadece 20 yıl kadar öncesine 1991 yılına dayandığını görüyoruz. Aynı şekilde Orta Doğu ve Afrika örneklerine baktığımızda da bu bölgede devletlerin kuruluşu sömürgelemeden kurtuldukları 1950 ve 1960'lı yıllara denk gelmektedir. Bu sebeple Orta Asya bölgesinde aşiretleri ve aşiretçiliğin etkilerini konuşurken bu faktörleri zihinlerde tutmakta fayda vardır. Buradan hareketle bölgenin tarihsel yolculuğunda geçirdiği süreçleri ve aşiret örgütlenmelerinin bu süreçlerden nasıl etkilendiğini incelemek gereklidir.

2.1) Orta Asya'da Tarihi Boyunca Aşiretler

Orta Asya özelinde aşiretçilik gerçeği bölgede çok eskilere dayanmaktadır. Manz'ın da belirttiği gibi aşiretler göçebe halkların geleneksel örgütlenme biçimi olarak gelişmiştir ve yine geleneklere göre herkes bir aşirete bağlıdır.¹⁵ Orta Asya halkları da tarih boyunca göçebe yaşam tarzlarının da etkisiyle aile, klan ve aşiretlerle güçlü bağlara sahip olmuşlar ve gerek Sovyet dönemde gerek post-Sovyet dönemde geleneklere bağlı doğalarını korumuş ve akrabalık ilişkilerine bağlı grupların içinde yer almayı tercih etmişlerdir. Buradan hareketle

¹⁴ Collins, **Clan Politics and Regime Transition in Central Asia**, s.44.

¹⁵ Beatrice Forbes Manz, **The Rise and Rule of Tamerlane**, Cambridge University Press, Cambridge, 1989, p.33.

Orta Asya'da aşiretçiliğin uzun tarihi düşünüldüğünde klanların rolünü farklı dönemlere göre ayrıca incelemek yerinde olur. Bu dönemleri şöyle sıralayabiliriz:

- 1- 1900lü yıllardan Sovyet hâkimiyetine kadar olan Çarlık Rusya dönemi
- 2- 1991'e kadar süren Sovyetler dönemi
- 3- 1991'den günümüze kadar devam etmekte olan Sovyet sonrası dönüşüm süreci

Bilindiği gibi 1855 yılında başlayan Çarlık Rusya'nın Orta Asya fethi 1876 yılında tamamlamıştı. Bu tarihten Bolşevik devriminin gerçekleştiği 1917 yılına kadar geçen sürede bölge Çarlık rejimin etkisinde kaldı. Ama bu dönemdeki Rus etkisi bölgedeki yaşam tarzını dönüştürme anlamında daha dolaylı, daha kısıtlı ve zayıftı. Çünkü 19. yy'ın ikinci yarısına gelinmişti artık ve dönemin konjonktürü Çarlık Rusya'nın önceliğini sınırlarını korumaya kaydırmıştı. Bu sebeple bölgede herhangi bir idari reforma girilmedi ve Çarlık Rusya döneminde Orta Asyalılar alışkanlıklarını sürdürmeye devam ederken aşiretler de yaşam alanlarını korudu.¹⁶ Bunlara ek olarak yine bu dönemde bölgede ulus devlet formunun olmaması, etnik-millî kimliklerin daha gelişme aşamasında olması da ekonomik olarak ayakta kalabilmek ve sosyal istikrarı sağlayabilmek için akrabalık ağlarının önemini daha da kritik hale getirmişti.

Çarlık Rusya dönemindeki bu yansız durum Bolşevik devrimiyle birlikte bölgenin Sovyet hâkimiyetine girmesiyle değişti. Çünkü aşiretler pek çok açıdan Sovyet rejimiyle çatışmaktaydı. Aşiretlere bağlı olmanın bireylere kazandırdığı alt-kimlik ise Sovyetlerin oturtmaya çalıştığı modele uymuyordu. Dönemin Bolşevikleri klan sistemini çağdışı bir sosyal sistem olarak ve daha da önemlisi sosyalist sistem karşıtı olarak görüyorlardı. Bu sebeple Sovyet rejimi, geri kalmış ve ilkel buldukları Orta Asya'yı arzularını doğrultusunda dönüştürmek için pek çok politika uyguladı. Ruslaştırma, Sovyetleştirme, göçebe halkın yerleşik düzene geçirilmesi, kolektivizasyon, milliyetler politikası, kadroların yerleştirilmesi gibi Sovyet modernleşmesine ait araçlar kullanıldı. Bunlarla yapılmak istenen Asyalı ve İslami değerleri Sovyetleştirip Orta Asya'da da tek tip Sovyet insanını (*Noviy Sovyetskiy Çelovek*) yaratmaktı.¹⁷ Bu Sovyet üst kimliğini yaratmak içinde diğer tüm geleneksel kimlikleri çağdaş, ulusal ve Sovyet kimlikleri ile değiştirmek gerekliydi. Bu nedenle Sovyetleştirme politikaları yürütülürken İslamiyet, klan, akrabalık gibi Orta Asya kültürüne ve yaşam tarzına ait değerler yeni Sovyet sosyalist toplumun ideallerine aykırı bulundu ve zaman zaman oldukça zorlayıcı ve baskıcı politikalar izlendi.

Bu baskıcı politikaların örnekleri özellikle Stalin döneminde yaşandı. Zaten bu döneme genel olarak bakıldığında Stalin'in oldukça saldırgan politika tercihlerinde bulunduğu görülmektedir. Bu saldırganlığın çıkış noktası ise Sovyet rejiminin ve Rus kültürünün yüceltilmesi dışındaki fikirlere karşı Stalin'in geliştirdiği toleranssızlık idi. Zaten bu toleranssızlık birlik genelindeki en büyük sürgüne imza atmasına da neden oldu. 1936-1939 yıllarında yaklaşık iki milyon kişi ajanlık suçlamasıyla tutuklandı, sürgüne gönderildi veya idam edil-

¹⁶ Paul Georg Geiss, **Pre-Tsarist and Tsarist Central Asia**, Routledge, London, 2003, ss.33-35.

¹⁷ Nikolay Ustryalov, "From NEP to Soviet Socialism", <http://www.magister.msk.ru/library/philos/ustryalov/ustry035.htm>.

di.¹⁸ Bu durumun Orta Asya'ya yansması daha baskıcı politikaların uygulanması oldu. Sadece Kırgızistan'da içinde üst düzey yetkililerin ve liderlerin de olduğu üç yüz bin kişi sürüldü. Bu kişiler Lenin döneminde korenizatsia¹⁹ politikası kapsamında yetkilendirilmişlerdi. Onların görevine son verilmesiyle Orta Asya'da birinci nesil Kırgız politikacılar silindi, yerlerine Slavlar getirildi.²⁰ İşte bu "temizlik" sürecinde Stalin, Orta Asya'da anti-klan politikalarını yoğun şekilde uyguladı ve aşiretçilik Komünist Parti ve Sovyet yönetimince reddedildi, eleştirildi ve tahrip edildi.²¹

Gerçekten de Orta Asya'nın Sovyetleştirilmesi sırasında pek çok aşiretin dağıtıldığı bir gerçektir. Bununla beraber dağıtılan aşiretlerin bölgesel bazda gruplar şeklinde kabuk değiştirdiği ve ayakta kaldığı da bir gerçektir. Burada Sovyet rejimince yapılmak istenen bölgedeki temel siyasi kimlik tanımlamasını aşiretten bölgeye kaydırmaktır. Bir yandan aşiret, din ve milli kimlikleri zayıflatmaya hatta elimine etmeye veya bu kimlikleri sosyo-kültürel alana hapsedmeye çalışırken, diğer yandan bölgesel siyasi kimlikler yaratmaya ve bu kimlikleri kurumsallaştırmaya çalışması bu yüzdendir.²² Bununla beraber Stalin'in baskıcı politikaları klanların bölgedeki gücünü çok değiştirmede ve informal diye nitelendirebileceğimiz gayriresmi ilişki ağları örülmeye başlandı. Massel'in de belirttiği gibi "Sovyet hâkimiyetinin üzerinden nerdeyse on yıl geçmiş olmasına rağmen Orta Asya'nın geleneksel elitleri (dini, aşiret, komünal) yerel halk arasında hala saygı toplarken, etkinken ve otorite kurmuşken; Sovyet rejimi bunu başaramamıştı".²³ İşte bu dönemde başlayan enformal ağların politikada-

¹⁸ Otto J. Pohl, **The Stalinist Penal System: a Statistical History of Soviet Repression and Terror: 1930-1955**, Jefferson N. C., MacFarland, 1997, s.8.

¹⁹ Korenizatsia (nativization) Türkçe kelime anlamıyla "yerelleştirme" demektir. Sovyetlerin ilk yıllarında (1921-34) Sovyet liderleri tarafından uygulanan oldukça kapsamlı bir girişimdir. En basit anlatımla Orta Asya'daki SSC'lerde Komünist Parti ve bürokrasi içindeki görevlere yerel halktan kişileri getirmeye dayanan bir politikadır. Amaç yerel halkı yönetimde, yargıda hatta medyada sorumluluk alabilecekleri görevlere getirmektir. Bunun altında yatan mantık ise bu yolla Orta Asya'daki yeni nesil bir yönetici kadrosu oluşturmaktır. Bu kişiler öncelikle eğitimden geçirilerek, Rusça öğrenecek, Komünist Parti üyesi olacak, Rus ve komünist eğitim ve parti kurumlarında öğretilenler yani nomenklatura'nın bir parçası haline geleceklerdir. Böylece sisteme, partiye ve sistemin hedeflerine bağlılıklarının sağlanması ve bu yolla bölgelerin kontrol altına alınması hedeflenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Micheal Mandebaum, **Central Asia and the World**, Council on Foreign Relation Press, New York, 1994; Alex Stringer, "Soviet Development in Central Asia: The Classical Colonial Syndrome?", Tom Everett-Heath (ed.), **Central Asia: Aspect of Transition**, Routledge Curzon, London, 2003, ss.146-166; Roy, **age**.

²⁰ Mehmet Saray, **Modern Kırgızistan'ın Doğuşu**, TİKA Yayınları, Ankara, 2004, s.104.

²¹ Rakhat Achylova, "Political Culture and Foreign Policy in Kyrgyzstan", **Political Culture and Civil Society in Russia and the New States of Eurasia**, Vladimir Tismaneanu (ed.), M. E. Sharpe, New York, 1995, s.326.

²² Pauline Jones Luong, **Institutional Change and Political Continuity in Post-Soviet Central Asia**, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, ss.52-53.

²³ Gregory Massell, **The Surrogate Proletariat, Muslim Women and Revolutionary Strategies in Soviet Central Asia: 1919-1929**, Princeton University Press, Princeton, 1974.

ki etkinliği Stalin'in ölümüyle yükselişe geçti ve Brezhnev döneminin resmen başlamasıyla 1960'larda doruğa çıktı.

Brezhnev dönemi gerçekten de bölgede klan siyasetinin bir anlamda teşviki ve dolayısıyla bölgenin siyasi yapısına entegrasyonu anlamında oldukça önemlidir. Çünkü "klan siyasetinin yükselişe geçtiği" dönem olarak nitelenir. Sebebi Brezhnev'in "kadroların istikrarını sağlamaya" yönelik politikalar izlemesidir. Stalin ve Khrushchev'in aksine Brezhnev bölgedeki önemli siyasi kadrolar da sürekliliği sağladı ve bu da yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Brezhnev göreve geldikten sonra bazı bölgelere yeni parti sekreterleri atadı, bazı bölgelerde ise Khrushchev tarafından atananları görevde tuttu. Aşağıdaki tablolardan da anlaşılacağı gibi seleflerinin aksine onun döneminde Komünist Parti Birinci Sekreteri olarak atanan kimse görevinden alınmadı ve 25 yıl gibi bir süre bu kadroların istikrarı korundu. Böylelikle Brezhnev görevde kaldığı süre içinde her bir Orta Asya cumhuriyeti özelinde belirli bir klanın hegemonyasını korudu. Aşağıdaki tablolara baktığımızda Brezhnev dönemine gelene kadar parti sekreterlerinin hızlı bir şekilde el değiştirdiğini ama Brezhnev'le beraber en uzun süre görev başında kaldıklarını görüyoruz.

Kazakistan

Parti Sekreterleri Devlet Başkanı	Görev Süreleri	Milliyetleri
Levon Mirzoyan	1936-38	Ermeni
Nikolay Skvortsov	1938-45	Rus
Cumabay Şayakmetov	1946-54	Kazak
Panteleimon Ponomarenko	1954-55	Rus
Leonid Brezhnev	1955-56	Rus
Ivan Yakovlev	1956-57	Rus
Nikolay Belyayev	1957-60	Rus
Dinmuhammed Kunayev	1960-62	Kazak
İsmail Yusupov	1962-64	Rus/Uygur
Dinmuhammed Kunayev	1964-86	Kazak
Gennady Kolbin	1986-89	Rus
Nursultan Nazarbaev	1989-...	Kazak

Özbekistan

Parti Sekreterleri Devlet Başkanı	Görev Süreleri	Milliyetleri
Akmal Ikramov	1929-37	Özbek
Umsan Yusupov	1937-50	Özbek
Amin Niyazov	1950-55	Özbek
Nuritdin Mukhidinov	1955-57	Özbek
Sabir Kamalov	1957-59	Özbek
Şeref Raşidov	1959-83	Özbek
Inomjon Usmonkhocev	1983-88	Özbek
Rafik Nisanov	1988-89	Özbek
İslam Kerimov	1989-...	Özbek

Türkmenistan

Parti Sekreterleri Devlet Başkanı	Görev Süreleri	Milliyetleri
Ivan Ivanovich Mezhlauk	1924-26	Rus
Şamardan N. İbragimov	1926-27	Türkmen
Nikolay Paskutsky	1927-28	Rus
Grigory Naumovich Aronshtam	1928-30	Rus
Yakov Abramovich Popok	1930-37	Rus
Yakov Abramovich Chubin	1937-39	Rus
Mikhail Mikhaylovich Fonin	1939-47	Rus
Şaca Batyroviç Batyrov	1947-51	Türkmen
Sukhan Babayeviç Babayev	1951-58	Türkmen
Cuma Durdu Karayev	1958-60	Türkmen
Balış Ovezoviç Ovezov	1960-69	Türkmen
Muhammetnazar G. Gapurov	1969-85	Türkmen
Saparmurat Niyazov	1985-2006	Türkmen

Kırgızistan

Parti Sekreterleri Devlet Başkanı	Görev Süreleri	Milliyetleri
M. D. Kamensky	1924-25	Rus
Nikolay Anisimovich Uziukov	1925-27	Rus
Vladimir Petrovich Shubrikov	1927-29	Rus
Mikhail Maksimovich Kulkov	1929-30	Rus
Aleksandr Osipovich Shakhray	1930-34	Rus
Moris L'vovich Belotsky	1934-37	Rus
Maksim Kirovich Ammosov	Nisan 1937- Kasım 1937	Rus
Aleksey Vlasovich Vagov	1938-45	Rus
Nikolay S. Bogolyubov	1945-1950	Rus
Ihsak Razzakoviç Razzakov	1950-1961	Kırgız
Turdakun Usubaliev	1961-1985	Kırgız
Absamat Masaliev	1985-90	Kırgız
Aksar Akaev	1990-2005	Kırgız
Kurmanbek Bakiyev	2005-2010	Kırgız

Peki, Brezhnev'in Orta Asya siyasi ve ekonomik sistemi üzerinde daha önce alışık olmadıkları dolaylı bir yönetim tarzı benimsemesinin nedeni neydi? Bunun bir nedeninin 1920-30'lu yıllarda Sovyetlerin bölgeyi doğrudan kontrol altında tutmak üzere bölgeye yerleştirilmiş Rus nüfusu iyi yönetememesi olduğu söylenebilir. Bu sebeple korenizatsiia politikaları yeniden gündeme geldi ve yerel halkı Parti bünyesine eklemleyip bölgenin kontrolünü kendilerine sadık ve Ruslaştırılmış yerel Parti üyeleri üzerinden sağlama yoluna gidildi. Bu kapsam da Brezhnev bölgedeki her bir Sovyet cumhuriyetine Komünist Parti Birinci Sekreteri olarak yerel halktan ve kendini yakın kişileri getirdi ve görevde kaldığı sürece onları yerlerinde tuttu. Yani denilebilir ki Brezhnev'in himaye politikasının altında aslında bölgede Sovyet sistemini sağlamlaştırma ideali de yatıyordu. Ancak bunun aksine Brezhnev'in politikası bölgedeki mevcut klan sistemi ile birleşince ortaya çıkan sonuç bölgede güçlenen klan bağlarının himaye politikalarını güçlendirmesi oldu. Brezhnev döneminin "klan siyasetinin yükselişe geçtiği" dönem olarak nitelenmesi de bu yüzdendir.

Brezhnev döneminin sona ermesiyle bu tablo biraz değişti. Çünkü Brezhnev'den sonra sırayla göreve gelen Andropov da Gorbachev de Stalin dönemine benzer politikalara yöneldiler ve Brezhnev'le birlikte önemli görevlere getirilen yerli halk yerini yeniden etnik Ruslara bıraktı. Bu dönemdeki sürgünlerin nedeni ise bölgeden gelen yolsuzluk raporları oldu. KGB eski şefi Yuri Andropov Brezhnev'in yerine Parti genel sekreteri olduğunda Moskova'nın Orta Asya ile ilişkilerinin değişeceğine dair sinyalleri vermişti. Bunun üzerine bölgeden kendisine gelen raporlardaki yolsuzluk iddiaları süreci hızlandırdı ve Andropov sürgünlere Özbek SSC'de başladı.²⁴ Özellikle de bölgede artan yolsuzluk skandallarının klan bağlılıkları temelinde artan akrabaları kayırma ve himaye politikalarıyla bağlantısı kurulunca önemli görevlere getirilmiş yerel yetkililer yerlerini Ruslara bırakmak zorunda kaldı.²⁵

Andropov döneminde başlatılan sürgün onun yerine gelen Gorbaçev'le devam etti. Gorbaçev de himaye kültürünün ve alt kültüre olan bağlılıkların Partiye ve komünist ideolojiye sadakati zedelendiğine inandığı Orta Asya genelinde patronaj ve yolsuzlukları bitirmek istiyordu. Tüm Orta Asya Sovyet Cumhuriyetleri bu sürgünden payını aldı. 1985-87 yılları arasında Gorbaçev'in emriyle tüm *raikom*, *obkom* ve kolhozlardaki üst düzey yöneticilerden sekreterlere kadar herkes "başarısız kadrolaşmaları" ve bu sebeple "militan kurumların oluşmasına sebebiyet vermeleri" gerekçeleriyle sürüldü. Özbekistan'da Semerkand ve Buhara'da yaşayan ve o dönem Özbek Komünist Partisi Başkanı Raşidov'un klanıyla yakın ilişki halinde olan yaklaşık otuz bin kişi sürgüne gönderildi. Bu kişiler arasında Parti yetkilisi olmayıp devletin kaynaklarını yolsuzluk yolu ile kullandığı ileri sürülen yetkililerin aileleri ve klanından kişiler de bulunmaktaydı.²⁶ Görevden alınan Özbeklerin yerine Moskova'nın tabiriyle "olgunlaşmış kadrolar" yaratmak amacıyla 26.000 Rus parti görevlisi getirildi.²⁷

Kırgızistan'da Özbekistan'daki kadar şiddetli olmasa da aynı senaryolar yaşandı. Çünkü Kırgız ekonomisinde Özbekistan'la kıyaslandığında klan ilişkilerine dayalı yolsuzlukların daha az görülüyordu. Bununla beraber 1985 yılı Kırgızlar içinde yaprak dökümünün yaşandığı bir yıl oldu. Yegor Ligachev ve Gorbaçev Kırgızistan için kapsamlı bir araştırma başlattı ve neticesinde dönemin Kırgız Komünist Partisi Başkanı Turdakun Usubaliev'in Politbüro'nun çalışmasını engellemekten ve Komünist Parti kadrolarına tanıdıklarını atamasından dolayı istifası istendi. Usubaliev'in görevinden alınmasını takiben parti ve devlet çalışanlarının yüzde sekseni görevlerinden alındı.²⁸

²⁴ Bu yolsuzluklar Brezhnev döneminde biliniyor olmasına rağmen, Brezhnev'in de bu yolsuzluk ağına bağlı olduğu bu sebeple sessiz kaldığı belirtiliyor. Örneğin Özbekistan'daki ünlü "pamuk skandalında" Brezhnev'in damadının da yer aldığı bilinmektedir.

²⁵ Kathleen Collins, "The Logic of Clan Politics: Evidence from the Central Asian Trajectories", *World Affairs*, 56/2, 2004, s.239-240.

²⁶ Collins, *Clan Politics and Regime Transition in Central Asia*, s.114.

²⁷ Michael Rywkin, *Moscow's Muslim Challenge*, M.E. Sharpe, New York, 1990, s.115; Collins, *Clan Politics and Regime Transition in Central Asia*, s.115.

²⁸ Eugene Huskey, "The Rise of Contested Politics in Central Asia: Elections in Kyrgyzstan: 1989-1990", *Europe-Asia Studies*, 47/5, 1995, s.816.

Sonuç olarak Sovyet rejimi Orta Asya'nın modernleşmesi konusunda kendi değerlerine ve modernleşme modellerine göre başarılı olamadı. Çünkü çıkış noktaları tüm geleneksel kimlikleri yok etmek olsa da, aksine alt kimlikler bölgede daha da güçlendi ve bir anlamda klan politikaları yeniden doğdu. Çünkü bu kurumsal reformlar ve uygulanış şekilleri klanları bu yeni koşullara direnebilmek için geleneksel destek yollarına itti. Bu durumu Rywkin şöyle özetlemektedir: Moskova'nın emperyalist eğilimi olan politikaları çağrıştıran baskıcı ve dayatmacı duruşu bu noktada tetikleyici bir unsur olmuştur. Yetmiş dört yıl süren Sovyet rejimi boyunca rejimin kararlarının travmatik sonuçlarını yaşayan Orta Asyalılar hem Moskova'ya hem de Komünist Parti'ye karşı korku geliştirmişlerdir. Bu nedenle gayet anlaşılır bir şekilde sadakat geliştirecekleri yer yine kendileri olmuştur. Etraflarında güvenebilecekleri ve ortak çıkarlara sahip olabilecekleri iç içe geçmiş hemşehri, tanıdık ve akraba çemberlerinden koruyucu bir kalkan oluşturmuşlardır. Orta Asya'nın mevcut düzeni bu sebeptendir ki Moskova'nın baskıcı ve çifte standartlı yönetimiyle baş edebilmek için verilen kültürel bir tepkidir.²⁹

Bölgedeki klan politikaları ile ilgili önemli çalışmalar yapmış olan Collins'e göre ise Sovyet rejimi sırasındaki yoğun baskıcı politikalara rağmen aşiretlerin varlığını sürdürebilmelerinin altında şu nedenler yatmaktadır:³⁰

- 1- Rejimin bölgeye yönelik bu baskıcı sisteminin açtığı fiziksel yıkım kuvvetli aile yapıları sayesinde yeterince güçlü hissedilmemiştir.
- 2- Bu baskıcı politikalara direncin kaynağı yine aşiret örgütlenmelerinin yarattığı kültürel kimlik algısıdır.
- 3- Aşiretler 1920'li yıllardan günümüze devlet kaynaklarına erişim sağlayarak güçlenmişlerdir.

Sonuç olarak, Orta Asya'da önce Rus sonra Sovyet varlığına rağmen ekonomik ve politik sonuçlarıyla beraber sosyal bir örgütlenme formu olarak aşiretler korunmuş ve sisteme adapte olmayı başarmıştır. Orta Asya genelinde geçerli olan bu sonuç Kırgızistan özelinde geçerliliğini korumaktadır. Bir sonraki başlıkta daha detaylı bir inceleme yapılacaktır.

3) Kırgızistan'da Aşiretler

Kırgız toplumunun geleneksel hiyerarşik düzeninde en temel birim ailedir, bunun ardından ortak bir ataya sahip olduğunu düşünen boylar –*uluu*- gelir. Bu grupların birleşmesi ise klanları –*uruk*-, klanların birleşmesi ise aşiretleri –*uruu*- oluşturur.³¹ Kırgızlar için üyesi oldukları klanla bağları ailesiyle olan bağları kadar önemlidir. Çünkü bağlı olduğu klana

²⁹ Bkz. Michael Rywkin, **Russia in Central Asia**, New York, Collier Boks, 1963; Michael Rywkin, **Moscow's Muslim Challenge**, M.E. Sharpe, New York, 1990.

³⁰ Collins, **Clan Politics and Regime Transition in Central Asia**, s.63.

³¹ Judith Beyer, "Revitalisation, Invention and Continued Existence of the Kyrgyz Aksakal Courts: Listening to Pluralistic Accounts of History", **Journal of Legal Pluralism and Unofficial Law**, 53, 2006, s.141.

aidiyet geliştirirken, o klanın tüm üyeleri ile de bir bağ oluşur. Bu da bir grupsal aidiyet ve “biz”-“diğerleri” duygusunu yaratır. “Biz”den olanlar “diğerleri”nden olanlara karşı sosyal yaşamda, ekonomik yaşamda ve de siyasi yaşamda birbirlerini desteklediği için bir klanın üyesi olmanın gayriresmi sosyal, ekonomik ve siyasi getirileri vardır. Bu getirilerin dışında üyelerin klanlarının ve aşiretlerinin liderlerine (*manap, bi*) karşı sorumlulukları da vardır. Çünkü bu kişilerin kararları bağlayıcıdır ve uyulması istenir. Bu da herhangi bir klana veya bölgesel aidiyete sahip olmanın önemini daha da arttırmıştır. Peki, boylara bölünme hangi temelde gerçekleşmektedir? Bu durum ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Kırgızistan özelinde en temel ayrım bölgeseldir. Denilebilir ki boylara-klanlara bölünme temelinde bölgeselcilik de ortaya çıkmıştır.

Buna göre Kırgızistan’da Kuzey bölgesi ve Güney bölgesi güç, iktidar ve etkinlik için birbirleriyle mücadele halindedir. Yandaki haritadan da takip edilebileceği gibi Çuy (Tokmok), Talas, Issık-köl(Karakol), ve Narın Kuzey bölgelerini, Oş, Celal-Abad ve Batken de Güney bölgelerini oluşturmaktadır.³²

Ülkenin iki bölgeye bölünmesinin ardında hem tarihi hem de coğrafi sebepler yatmaktadır. Ülkenin dağlık ve zor coğrafyası kuzey ve güney bölgeleri arasında doğal bir sınır çizgisi çizmiştir. İki farklı bölgeye yerleşen Kırgızlar Sovyet öncesi zamanlarda bile birbirleriyle yeterli yakın iletişimi sağlayamamıştır.³³ Bu uzaklık tarihsel süreçte iki bölge arasında hem kültürel hem siyasi hem de ekonomik açıdan uzaklık oluşturmuştur. Kuzey’deki Kırgızlar Güneylileri Özbek gibi davranmakla ve Özbeklere benzemekle eleştirirken, Güneyliler de Kuzeylileri Ruslaşmış olmakla ve siyaseti ele geçirmekle eleştirmektedirler.³⁴ Gerçekten

³² Bk. Rafis Abazov, **Kyrgyzstan**, Freedom House, New York, 2003.

³³ John Anderson, **Kyrgyzstan: Central Asia’s Island of Democracy**, Harwood Academic Publisher, Amsterdam, 1999, s.40.

³⁴ Erlend H. Hvoslef, “Tribalism and modernity in Kirgizia”, **Ethnic Encounter and Cultural Change**, M.Sabour and K.Vikor (eds.), C. Hurst & Co., London, 1997, ss.100-104.

de ülkenin yönetici elitini genellikle Kuzey bölgesi politikacıları oluşturmakta bu sebeple kaynaklara erişimleri daha güçlü olmakta bu da o bölgeyi ekonomik anlamda da zenginleştirmektedir.³⁵

Ülkedeki bu bölünme ikili bir yapı meydana getirmiştir. Kuzey-Güney hattındaki bu bölünme ülkedeki klanlara da yansımıştır. Öyle ki klanlar da kendi içlerinde iki kanada ayrılmışlardır. Sağ kanat *-Ong-* ve sol kanat *-Sol-*.³⁶ Bu ayrımın yanında bazı araştırmacılar üçüncü bir grup olduğunu belirtmektedir. İki kanattanda olmayan, merkezde konumlanmış nötr bu gruba da İçkilik denmektedir.³⁷ Ong da Sol da kendi içinde boylara ve klanlara bölünen çok sayıda aşiretlere sahiptirler. Bununla beraber Kırgızistan'da toplam kaç tane aşiret olduğu net değildir. Kimi araştırmacılar ülkede seksene yakın aşiret olduğunu belirtirken kimileri de Kırgız adından da belli olduğu üzere kırk aşiret olduğunu söylemektedir. En büyük aşiretler Bugu, Sarıbağış, Solto, Adigine aşiretleridir. Bu aşiretler Ong kanadında yer alırlar ve kuzeydedirler. Güney bölgesindeki aşiretlerin en çok bilinenleri ise Munduz, Kalmak ve Döölös'tür Buradaki aşiretler ise nispeten daha küçüktür.³⁸ Oş'ta bir müzede 1953'ten günümüze Kırgız klan ve aşiretlerinin haritası sergilenmektedir. Bu haritada bu bilgileri doğrulamaktadır. Buna göre de Kuzey bölgesindeki en büyük aşiret Tagay aşiretidir ve Bugu, Sarıbağış ve Solto aşiretlerini de kapsamaktadır. Güneyde ise İçkilik aşireti Oş Bölgesinden Adigine'yi kapsamaktadır. Merkezdeki Narın bölgesinde de Sayak aşiretinin varlığı belirtilmiştir. Bir Kırgız'ın doğduğu yer, ait olduğu aile onun hangi klana ait olduğunu da belirler. Yani bir klana üyelik ideolojik bir seçim değil daha çok ait olunan bölgesel kimliğin bir getirisidir. Ait olunan aşiret diğerlerinden kendini konuşulan lehçe, kültür, kıyafet hatta politik tercihlerle ayırmaktadır. Örneğin bölgeyi iyi bilen biri özel günlerde giyilen bir giysideki, takılan başlıktaki bir desenden veya atlara giydirilen at başındaki bir motiften o kişinin ve o atın hangi bölgeden hangi aşiretten olduğunu bilebilir. Benzer şekilde aşiretlerin belirli işaretleri de vardır. Örneğin Solto aşiretindekiler atlarına hilal işareti yaparken, Sayak aşiretindekiler keser işareti yapmaktadırlar. İşte yukarıda altı çizilen "biz" ve "onlar" bu ve buna benzer ayrımların neticesinde yıllar içinde oluşmuştur.³⁹

Ve tabii ki aşiretler aynı şekliyle kalmamıştır. Sovyet dönemi öncesinin klanlarıyla 2010 yılındaki klanlar aynı değildir. Kimi aşiretler 1917 Bolşevik devriminde Çin ve Afga-

³⁵ Askat Dukenbaev, William W. Hansen, "Understanding Politics in Kyrgyzstan", DEMS-TAR Research Report, No:16, 2003, ss.8-9.

³⁶ Kaynaklar genelde Kırgızistan'da aşiretleri Ong ve Sol olarak iki gruba ayırır da bazı kaynaklar Adygine klanının altında gösterilen İçkilik'i ayrı bir grup olarak vermektedir. Bkz. Paul Georg Geiss, **Pre-Tsarist and Tsarist Central Asia**, Routledge, London, 2003, s.39.

³⁷ David Gullette, "Kinship, State and Tribalism: The Genealogical Construction of the Kyrgyz Republic", Department of Social Anthropology, University of Cambridge, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006, s.204.

³⁸ Lori M. Handrahan, "Gender and Ethnicity in Transnational Democracy of Kyrgyzstan", **Central Asian Survey**, 20/4, 2001, s.474.

³⁹ Ainura Elebayeva, Nurbek Omuraliev, Rafis Abazov, "The Shifting Identities and Loyalties in Kyrgyzstan: The Evidence from the Field", **Nationalities Paper**, 28/2, 2000, s.343.

nistan'a göçmüşlerdir. Kimi Stalin dönemi sürgünlerinde etkilenmiş veya kolektivizasyon neticesinden gücünü kaybetmiştir. Buna ek olarak Ruslaştırma politikaları, farklı aşiretlerden yapılan evlilikler, kurulan yeni bağlar aşiretlerin sınırlarını da değiştirmiştir. Bununla beraber bölgenin sosyal ve ekonomik dokusunda olan aynı aşiretten, aynı coğrafyadan olmak, hısım akraba olmak gibi bağların ilişkilerin merkezine konulması durumu ne Sovyet dönemde ne de sonrasında değişmemiştir. Bu nedenle denilebilir ki Sovyet rejimin yaşattığı tüm tahribatlara rağmen Sovyetler Orta Asya'da sosyal yapıyı dönüştürme konusunda başarılı olamamışlardır. Bir anlamda Sovyet totalitarizmi Orta Asya'ya adapte olmuştur.⁴⁰ Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Kırgızistan'da toplum münasebetlerinde yarı feodal sistemin yeniden canlanmış ve 'boy' faktörü yeniden önem kazanmıştır.

3.1) Kırgız Siyasi Hayatında Aşiretler ve Klan Politikaları

Klan veya aşiret içerisinde yüksek rütbeli bir devlet adamının mevcudiyeti o aşiretin otoritesini artırmakta, söz konusu devlet adamının görevden alınması ise otoritesini azaltmaktadır. Bu sebeple aşiretler arasında iktidarı ele geçirme ya da iktidara yakın olma anlamında bir rekabet süregelenmektedir. Aşağıdaki tabloda da görülebileceği gibi Sovyet döneminin ilk günlerinde ise bu rekabeti kuzeydeki aşiretler kazanmıştır.

Kırgız Komünist Partisi Başkanları	Görev Süreleri	Milliyetleri	Klanları
Nikolay Semyonovich Bogolyubov	1945-1950	Rus	Frunze (Bişkek'in eski adı)/Çuy-Sarıbağış
Ihsak Razzakoviç Razzakov	1950-1961	Kırgız	Batken / İçkilik
Turdakun Usubaliev	1961-1985	Kırgız	Narın/Sarıbağış-Kaçkar
Absamat Masaliev	1985-1990	Kırgız	Oş/İçkilik
Askar Akaev	1990-2005	Kırgız	Çuy / Kemin-Sarıbağış

Bu dönemdeki ilk yöneticiler Kuzeydeki Bugu klanından çıkmıştır. Ama 1930'larda Stalin dönemi sürgünleriyle birlikte bu aşiret gücünü ve siyasi yaşamdaki etkisini kaybetmeye başlamıştır. Bu dönemde Bugu klanıyla aynı kanattan olan Çuy-Kemin'den Sarıbağış kla-

⁴⁰ Karen Dawisha, Bruce Parrott, **Russia and the New States of Eurasia: The Politics of Upheaval**, Cambridge University Press, Cambridge, 1994, s.148.

nı öne çıkmaya başlamıştır. Sarıbağış boyu Narın bölgesinde Çuy vadisi etrafında yaşamaktaydı. Bu boyun temsilcileri Sovyetler Birliği döneminin büyük kısmında yönetimde yer aldılar. 1990 yılında aynı boydan Aksar Akayev çıkana kadar da bu boyun en çok bilinen politikacısı 1961-1985 yılları arasında Kırgız Komünist Parti yöneticisi olarak Kırgız SSC'ni yöneten Turdakun Usubaliev'di. Brezhnev döneminde göreve gelen Usubaliev'in en azından resmi düzeyde -örneğin eğitimde ve hükümet kurumlarında- Ruslaştırmayı desteklemesi onu Brezhnev'in gözdesi haline getirmişti. Aynı zamanda güce ve kaynaklara erişimi olan kadroları Slavların elinden alan ve yerlerine Kaçkar klanından ve Narın bölgesinden yerli Kırgızları getirerek bir anlamda kadroları yerelleştiren Usubaliev, böylece yönetimi boyunca patronaj ilişkilerini sağlamlaştırdı.⁴¹ Öyle ki Usubaliev için aşiretçiliğin ve yerelciliğin hem annesi hem babası denmekteydi.

Brezhnev'in ölümünün ardından Andropov'dan sonra başkanlığa gelen Gorbaçev ise kadrolaşma, patronaj ve rüşvet suçlamalarıyla Usubaliev'i istifaya çağırды.⁴² Usubaliev'in yerine Parti'ye bağlılığı ile bilinen Absamat Masaliev getirildi. Masaliev'e verilen görevlerden biri ise Usubaliev himayesindeki kuzey bölgesi -özellikle de kendi klanları olan Kaçkar, Sarıbağuş ve Bugu- klanlarının hâkimiyetine son vermektir. Güney bölgelerinden olan Oş bölgesinden gelen Masaliev bu görevi yerine getirdi. Ama ironik olan şuydu ki himaye ve kayırma politikalarına son vermek için göreve getirilen Masaliev'in kendisi de zaman içinde kendi güç merkezi olan Oş, Adigine ve İçkilik klanlarını kayırmaya ve devlete ait kadroları ve kaynakları onlar arasında paylaştırmaya başladı. Öyle ki Kuzey bölgesi entelektüelleri bile Masaliev'i açık açık "aşiretçilik" yapmakla suçladı.⁴³ Bununla beraber 1990 yılının yazına gelindiğinde Masaliev'in bölgesi olan Oş'ta Kırgız ve Özbekler arasında çatışmalar çıktı. Kendi bölgesindeki bir çatışmayı önleyememesi Masaliev'in bir lider olarak sonunu getirdi.

Oş'ta yaşanan etnik çatışmalar üzerine aynı yıl Ekim ayında Kırgız Yüksek Sovyeti olağanüstü toplandı. Gündemin en önemli maddesi parlamentonun yeni ilan ettiği "Devlet Başkanlığı" görevine kimin seçileceği idi.⁴⁴ Ülkenin her bölgesinden klanların elitleri karar verici olarak Yüksek Soviet'i oluşturmuştu. Adaylar Isık-Köl klanını temsilen Kırgız Komünist Partisi Isık-Köl Bölgesel Komitesi Sekreteri Cumgalbel Amanbaev; Çuy klanının en güçlü temsilcilerinden Kırgız SSC Bakanlar Konseyi Başkanı Apaz Cumagulov ve Oş bölgesini temsilen mevcut Kırgız Komünist Partisi Birinci Sekreteri Absamat Masaliev'di. Klanlar arası gerginlik fazlaydı ve uzlaşma sağlanamadı. Neticedeseçim sonrası üç aday da seçilebilmek için yeterli oyu (Masaliev 154 oy, Cumagulov 96 oy ve Amanbaev 83 oy) alamadı.⁴⁵ Bu nok-

⁴¹ Huskey, *age*, ss.814-818.

⁴² Mehrdad Haghayeghi, *Islam and Politics in Central Asia*, St. Martin's Press, New York, 1995, ss.49-50.

⁴³ Collins, *Clan Politics and Regime Transition in Central Asia*, s.116.

⁴⁴ Rafis Abazov, "The Political Culture of Central Asia: A Case of Kyrgyzstan", Conflict Studies Research Center, 2003, p.45.

⁴⁵ Gregory Gleason, *The Central Asian States: Discovering Independence*, Westview Press, USA, 1997, s.60.

tada meseleyi çözmek ve nihai kararı vermek üzere “Aksakallılar Heyeti”nin gayri resmi olarak toplanması kararlaştırıldı.⁴⁶

Heyet üyeleri yine ülkedeki bölgeleri temsilen önemli klanların elitlerinden oluşuyordu. Buna göre Cengiz Aytmatov, Narın bölgesinden Usubaliev, Isık Köl bölgesi Kaçkar klanından Tursunbek Çinguişev, Talas bölgesi Saru klanından Dastan Sargulov, Sarıbağış klanından Sancar ve Askar Aytmatov ve Çuy klanlarından Feliks Kulov ve adaylardan biri olan Apaz Cumagulov Kırgızistan’ın ilk devlet başkanını belirlemek için toplandı.⁴⁷ Üyeler Absamat Masaliev’in katılımını ise kabul etmedi. Böylelikle konsey tamamen Kuzey bölgesinin temsilcilerinden oluşmuş oldu. Görüşmelerin neticesinde Askar Akayev ismi üzerinde uzlaşıldı. O zamana kadar herhangi bir partiyle ilişkisi olmayan ve aslen fizik profesörü olan Askar Akayev ismi üzerinde uzlaşılmasının sebeplerinden biri de Akayev’in Kuzeydeki iki büyük ve aristokrat aşiretin desteğini almasıydı. Akayev de Usubaliev gibi Sarıbağış klanının bir üyesiydi ve eşi aracılığıyla da Talas bölgesi Kuşçu aşiretinin desteğini de almıştı.⁴⁸

Böylece Supreme Sovyet ikinci kez toplandı. Adaylar Kuzey bölgesinin desteklediği Askar Akayev ve de Güney bölgesinin desteklediği Absamat Masaliev’di. 350 kişilik parlamentonun 142 kişisi yani yaklaşık 42 %’si Oş bölgesindendi ve güney bölgesindeki aşiretlerin oyunu oluşturuyordu. Masaliev bu oyların tümünü alsa da yeterli olmadı ve küçük bir farkla Akayev Kırgızistan’ın ilk Devlet Başkanı oldu.⁴⁹

Akayev göreve geldiğinde aşiretçiliği ülkenin önündeki önemli sorunlardan biri olarak nitelendirip aşiretçiliğe dayanan ilişkileri, himaye politikalarını ve patronaj unsurlarını siyasetten tamamen yok etmek niyetini ortaya koydu. O dönemde aşiretçilik unsurlarını modernleştirerek ve yumuşatarak topluma hizmet yönünde kullanabilmek için politikalar bile üretildi.⁵⁰ Yine de zamanla iktidarda kalabilmek için klanının desteğine ihtiyacı olduğu ayrımına varan Akayev de aynı kısır döngünün bir parçası oldu ve kendini klan politikalarının

⁴⁶ Aksakallılar Heyeti Kırgızların kendi kendilerini yönetim anlayışının geleneksel bir şeklidir. Aksakallılar denilen aşiretlerinde saygı duyulan kişiler toplanırlar ve gündemdeki problemi çözmeye yollarını tartışırlar. Bu informel toplantı şekli her ne kadar şeffaflık sunmasa da, bu yolla klanların temsilcilerinin toplanmasının ve müzakere yoluyla aralarındaki dengenin sağlanmasının istikrar sağlayıcı bir unsur olduğu da bir gerçektir. Zaten konseyin katılımcılarından Aksar Aytmatov da kendisiyle yapılan bir görüşmede bu yöntemin kamuoyunda meşruiyeti olduğunu ve çok eskilere dayanan bir Kırgız geleneği olduğunu belirtmiştir (Kathleen Collins’in Aksar Aytmatov ile yaptığı görüşme, Bişkek, 1998). Ayrıntıları için bk. Collins, s.126. Ayrıca daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Judith Beyer, **age**.

⁴⁷ Collins, **Clan Politics and Regime Transition in Central Asia**, s.126.

⁴⁸ Handrahan, **age**, s.473.

⁴⁹ Anatoly Khazanov, “Underdevelopment and Ethnic Relations in Central Asia”, **Central Asia in Historical Perspective**, Beatrice Manz (ed.), Westview Press, Boulder, 1994, s.148.

⁵⁰ Bunlardan bir tanesi ülkenin farklı bölgelerinde rotasyon yolu ile sürekli yer değiştirecek yetkililer görevlendirerek resmi görevlilerin kendi bölgelerinden farklı bölgelerde görev yapmasını sağlamaktı. Bkz. Aleksey Kolpakov, **Managing Diversity in Kyrgyzstan**, **Inner Asian Uralic National Resource Center**, Indiana University, Bloomington, 2001, s.11.

içinde buldu. Özellikle seçim zamanlarında diğer Orta Asyalı liderler gibi Akayev de aşiret ilişkilerini hareketlendirdi ve kırsal alanlardaki oyları organize etmek için aksakallılar heyetlerini ve gelenekselleşmiş kurultaylarını topladı.

Zaten seçimler klan politikalarının ve klan-aşiret bölünmesi temelinde oluşan bölgeselciliğin uygulanma yeri haline gelmiştir. Parlamento seçim sonuçlarından elde edilen data-larda bu durumu kanıtlar niteliktedir. Kırgız parlamentosu Jogorku Keneş'in yapısına bakıldığında da milletvekillerinin çoğunun bölgelerden aday olan bağımsızlar arasından seçildiği görülür. Bu durumu Kırgızistan Demokratik Hareketi lideri Cıpar Çekşeyev de şöyle açıklamaktadır: "Kırgız halkı oy vereceği partiye parti programlarına göre değil de parti liderinin ait olduğu klanına veya aşiretine göre karar verir. Örneğin eğer Talas bölgesinde yaşıyorsanız Cumhuriyetçi Halkın Partisi'ne oy verirsiniz. Bu eğilimin tarihsel bir gerekçesi vardır. Çünkü yıllar boyunca siyasi destekleri karşılığında bireyler yardıma, bazı unvanlara ve devletin fiziki kaynaklarına erişim sağlamışlardır. Bu da insanları kendi klan-aşiretinden kişileri desteklemenin kendi ve ailesinin geleceği için olumlu sonuçlar doğuracağına inandırmıştır."⁵¹

Alan araştırması sırasında Pauline Jones Luong'un bölgesel liderler, merkezi liderler ve siyasiler ile yaptığı bir anket çalışmasından çıkan sonuçlar da Çekşeyev'in görüşlerini doğrulamaktadır. Aşağıda Luong'un sorduğu sorulara verilen ortak yanıtlar tablo halinde verilmektedir.⁵² Anketten çıkan sonuçlar Orta Asya'da bölgesel aidiyetlerin ulus bilincinin yerini aldığını ve bölgede bu temeldeki bölünmenin (klan-aşiret-bölge) siyasi hayata yansımalarını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Liderler bazındaki bu beklentiler ve tercihler seçmenlerin oy verme davranışlarına ve de yöneticilerin icraatlarına yön vermektedir. Bu oluşum da zaten bir kısır döngü oluşturmaktadır. Siyasiler bu oluşumdan oy desteğini aldıkları için iktidarda pay sahibi olduklarında yine bu oluşumun çıkarlarına hizmet etmek durumundadır. Bu sebeple iktidardakilerin yakın çevresi aynı aileden ve aynı aşiretten kişilerden oluşmaktadır. Yani bir "kazan-kazan" durumu oluşmaktadır. Bununla beraber kazananların yanında kaybedenler de vardır. Ve güç ilişkileri için rekabet halinde olan iki bölgenin varlığı hesaba katıldığında Kırgızların halk ayaklanmaları neticesinde son beş yılda yaşadığı iki iktidar değişikliği de anlam kazanmaktadır.

Şöyle açıklamak gerekirse Kırgız geleneklerine göre bir klanın üyesi olmanın getirdiği bazı sorumluluklar vardır. Bu sorumluluklar günlük yaşamdan başlayıp, iş ilişkilerini ve de siyasi ilişkileri de içine alacak şekilde genişlemektedir. Seçmenlerin oylarını partilere veya o partinin temsil ettiği ideolojiye göre değil de adayların ait oldukları aşiretlere göre vermeleri de bu sorumluluğun bir parçasıdır. Kendi aşiretinin elitlerini desteklemek, onu diğer aşiretlerin adayları arasından sıyrılmak için desteklemek de aynı çerçevede değerlendirilir. Bu destek her zaman koşulsuz şartsız oy vermek olarak yansımaz. Belirli bir siyasetçiyi desteklemek için yapılan ve örneklerini bu coğrafyada sıkça gördüğümüz kimi zaman iktidarların devrilmesine kadar varan ayaklanmalar de bunun bir parçasıdır. Bu durum Kırgızların klan-

⁵¹ Hvoslef, *age*, s.103.

⁵² Pauline Jones Luong, *Institutional Change and Political Continuity in Post-Soviet Central Asia*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, s.160.

aşiret aidiyetlerini kullanmalarının tipik örneklerinden biridir. Bu tür gösteriler çok dar siyasi amaçla ve genellikle de devletin çıkarına (örneğin güvenlik ve düzen alanında) zarar veren uygulamalardır. Bu tür olaylarda desteğin neden istenildiğine bakılmaksızın desteklenen siyasetçi, destek veren kişilerle aynı soydan ya da aynı bölgedendir.⁵³

Sorular	Cevaplar		
	Merkezi Liderler	Bölgesel Liderler	Siyasiler
Siyasi desteğinizin en önemli kaynağı nedir?	Bölgesel aidiyetim (% 97)	Bölgesel aidiyetim (% 93)	Bölgesel aidiyetim (% 93)
Vekiller hangi prensibe göre yasa çıkarmalıdır?	Devlet Başkanının reformlarını destekleyecek şekilde (% 75)	Bölgesel çıkarları koruyacak şekilde (% 97)	Bölgesel çıkarları koruyacak şekilde (% 78)
Yeni parlamentonun asli görevi nedir?	Bölgesel çatışmaları yatıştırması (% 85)	Bölgesel çıkarları geliştirmesi (% 97)	Bölgesel çıkarları koruması (% 79)
Yeni parlamentoda koalisyon hangi tabanda kurulacaktır?	Bölgesel (% 79)	Bölgesel (% 100)	Bölgesel (% 89)
Kırgızistan'da siyasi partilerin rolü nedir?	Ulusal Çıkarları temsil etmek (% 85) Bölgesel çıkarları temsil etmek (% 75)	Bölgesel çıkarları temsil etmek (% 100)	Bölgesel kimlikleri temsil etmek (% 75) Ulusal çıkarları temsil etmek (% 55)
Demokrasinin gelişmesi için en büyük engel nedir?	Ulusal çıkarlardan çok bölgesel çıkarlarla ilgilenmek (% 92)	Siyasi partilere toplumsal desteğin düşük olması (% 97)	Siyasi partilere toplumsal desteğin düşük olması (% 85) Ulusal çıkarlardan çok bölgesel çıkarlarla ilgilenmek (% 70)
Kırgızistan'ın istikrarının önündeki engel nedir?	Bölgesel güç dengesinin değiştirilmesi (% 99)	Bölgesel güç dengesinin değiştirilmesi (% 97)	Bölgesel güç dengesinin değiştirilmesi (% 95)

⁵³ Aleksandr Knyazev, "Kırgızistan'da son gelişmeler: Dün, Bugün, Yarın", Rapor No:26, Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ocak 2011, s.15. Ayrıca bkz. Djenish Djunushaliev, Vladimir Ploskih, "Tribalism and Problems of Development of Kyrgyzstan", **Central Asia and Caucasus**, 3/9, 2000; Raya Osmanalieva, "Tribalism in Kyrgyz Society", **Central Asia Monitor**, 10/5, 1999; Janna Khagai "The role of clans in the Post-Independence State Building in Central Asia", ECPR Joint Sessions of Workshop : Comparing Transformation: The Institutional Paradigm, Uppsala, 13-18 April 2004.

Akayev'in iktidarını dramatik bir şekilde kaybetmesiyle sonuçlanan olaylar zincirinde bu durumda etkisi yadsınmaz. Çünkü retoriği farklı olmasına rağmen iktidarının ikinci yarısından itibaren Akayev de aynı kısır döngünün içine girmiştir. Yukarıda da anlatıldığı gibi başkanlığa seçilmesi bir "klanlar paktı" neticesinde gerçekleşmiştir. Yine kendi klanı içinde güven duyulduğu için reform niteliğindeki politikaları da desteklenmiştir. Akayev parlamentoyu tasfiye ettiğinde de yaptığı politika değişikliklerini referandumla halkoyuna sunduğunda aşiretinin ve dayanışma gruplarının desteğini almıştır.⁵⁴ Aşiretinin bu desteği ise siyasi istikrarı korumayı en önemli önceliği olarak belirlemiş olan Akayev'i elinde tuttuğu siyasi gücü ve ekonomik kaynakları kendi aşiretinin üyeleri arasında paylaştırmaya itmiş ve geri kalan gruplar dışlanmıştır.⁵⁵ Bu durum dış konjonktürel diğer nedenlerle de birleşince nepotizm, adam kayırmacılık ve yolsuzluk iddiaları muhalefet partilerince her geçen gün daha yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır. Zaten bu da 24 Mart sürecini hazırlamıştır.

Kırgız siyasi yaşamındaki Kuzey-Güney ayrımı muhalif grupların oluşumunda da belirleyici rol oynar. Her ne kadar etkin kuzeyli gruplar olsa da, 1990'ların sonunda ve 2000'li yılların başında Askar Akayev'e muhalif gruplar daha çok Güney eksenli partilerdi ve bunların başında K. Bakiyev de yer almaktaydı. Bardağı taşıran konu Akayev'in Ekim ayında yapılması planlanan başkanlık seçimlerine yeniden aday olabileceği duyumu oldu. Ve Güney bölgesinde başlayan protestolar kısa sürede Bişkek'e kadar ulaştı. Muhalif liderlerin (Güney bölgesinden Bakiev, Sıdıkıv, Beknazarov, Otunbaeva ve Kuzeyden Yenbekov, Yaparov, A-tambaev, Eshimkanov) kendi bölgelerinden gelen destekçileriyle meydana doldurmalarından on gün sonra Akev istifasını verdi ve olay tarih sayfalarında Lale Devrimi adıyla geçti.

Devrim sonrasında Amerika-Rus çekişmesi gibi dış etkilerin varlığı sıkça tartışılrsa da Akayev'in görevden ayrılmasıyla biten süreçte bölgesel güç mücadelesinin ve dolayısıyla iç faktörlerin belirleyiciliğe sahip olduğu da yadsınmamalıdır. Hatta Bazı uzmanlar, Kırgız politik yaşamındaki Kuzey-Güney ayrışmasından yola çıkarak "Lale Devrimi"ni tümüyle bu bölünme temelinde değerlendirmektedir.⁵⁶ Her ne kadar böylesi bir olayı tek bir faktörle açıklamak mümkün görünmese de Kuzey-Güney çekişmesinin, aşiret üyelerinin elitleri etrafında hızlıca mobilize olmasının sürecindeki etkisi çok büyüktür.

Akayev'in devrilmesi ile devlet başkanlığı koltuğu Kurmanbek Bakiev'in oldu. Süreç Bakiev'le başa sarsa da aynı kısır döngüye takıldı ve aynı sonla neticelendi. Her ne kadar devrim sonrası iktidarında güç dağılımı anlamında Kuzey-Güney dengesine dikkat edilerek yola çıkıldıysa da Bakiyev bölgesel elit grupları arasında dengeyi kuramadı. Aksine attığı

⁵⁴ Roger Kangas, "State-building and Civil Society in Central Asia", **Political Culture and Civil Society in Russia and the New States of Central Asia**, Viladimir Tismaneanu (ed.), M.E.Sharpe, New York, 1995, s.275; Anderson, **age**, s.41.

⁵⁵ Pınar Akçalı, "Democracy and Political Stability in Kyrgyzstan", **Prospects for Democracy in Central Asia**, Birgit N. Schlyter (ed.), Swedish Research Institute in Istanbul, Stockholm, 2005, s.56.

⁵⁶ Turgut Demirtepe, "Demokratik Devrimin Gölgesinde Kırgızistan Dış Politikası", <http://www.usakgundem.com/ders-notu/13/%E2%80%9Cdemokratik-devrim%E2%80%9Din-g%C3%B6lgesinde-k%C4%B1rg%C4%B1zistan-d%C4%B1%C5%9F-politikas%C4%B1-.html>

adımlarla Akaev'den farklı olmayarak siyasi ve ekonomik gücü kendi klanı arasında paylaş-tırmayı öngören bir iktidar yarattı. Böylece Bakiev'in iktidarıyla Akaev döneminde etkisiz-leşen güney klanları güçlendi ve kuzeydeki elitler ülke yönetiminden tamamen uzaklaştırdı. Buna bağlı olarak sadece muhalifler değil Bakiev'in devrimi beraber gerçekleştirdiği Roza Otunbayeva gibi ekibin bazı üyeleri de rahatsızlıklarını dile getirmeye başladılar. Sonuç olarak bu rahatsızlık ülkeyi 2010 yılının 7 Nisan'ında bu kez "mavi devrim"le tanıştırdı ve Bakiev de iktidardan uzaklaştırıldı.⁵⁷ Bakiev'in ülkeyi terk edişinin ardından ülkede yapılan yayınlarda hatta Rus Başbakanı Medvedev'in olay sonrası konuşmasında bile "Bakiev Klanı"ndan⁵⁸ bahsedildi ve Bakiev'in devrilmesinin arkasındaki neden *semenjnaya klanstvennost* olarak yazıldı yani ailesini ve klanını kayırması.⁵⁹

Kırgız topraklarında yaşanan bu son gerginlikten sonra tarihe dönüp baktığımızda bu senaryonun defalarca tekrarlandığını görmekteyiz. Usubaliev dönemin Sovyet lideri Gorba-çev tarafından patronaj ilişkilerini ve aşiret ağlarını yandaşlarının maddi çıkarları için kul-landığı gerekçesiyle görev alındığında yerine gelen Masaliev de aynı politikayı bu kez kendi aşireti üzerinden yürüttü. Yani sadece ulusal kaynakların ve gücün kullanımını başka bir aşire-te geçti, süreç değişmedi. Masaliev'den sonra farklı klan liderlerinin üzerinde uzlaştığı bir isim olan Akayev'e umut bağlandı. Başkanlığının ilk dönemlerinde ise kendisine bağlanan umutları boşa çıkarmayacağı izlenimini de verdi aslında. Bununla beraber zorlaşan süreçler içinde o da desteğini kendi aşiretinden almak zorunda kaldı ve sert bir dille eleştirdiği aynı himaye politikalarının uygulayıcısı oldu. Ama bu kez farklı bir dinamik kendini gösterdi. Sovyet döneminde olduğu gibi hiyerarşinin en tepesinden değil de halk tabanından gelen ve şiddet içeren ayaklanmalara dönen tepkiler sonrasında Akayev istifasını verdi. Yerine gelen muhaliflerin lideri Bakiev ise çok daha kısa bir sürede aynı sonu yaşadı. Bu tablodan yapı-lacak en net çıkarım iktidarı elinde tutan isimler değişse de siyasi yaşamlarına dair politika pratiklerinin değişmediğidir. Çünkü toplum içinde en aşağıdan en yukarıya uzun yıllar için-de oluşmuş klan-aşiret-bölge tabanlı bir ayırım ve bu ayırım neticesinde kemikleşmiş bir aşi-retler arası ve bölgeler arası bir ağ hâkimiyeti vardır. Bu da Kırgız siyasi yapısında ikili bir politik yapı yaratmaktadır. Siyasetin "resmî" ilk basamağında ki bu Orta Asya örneğinde sadece yüzeysel bir öneme sahiptir, hükümet ve hükümetin devlet kurumları arasındaki ilişkiler vardır. Bununla beraber karar verici mekanizmalar "gayriresmî" ikinci basamaktadır

⁵⁷ Hasan Kanbolat, Hasan Ali Karasar, "Kırgızistan'da Mevcut Durum, İktidar Değişiminin Nedenleri ve Kısa Vadeli Öngörüler", Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Rapor No 20, Ekim 2010, s.7.

⁵⁸ Bakiev Klanı olarak geçen gruptaki kişilerin görev ve yetkilendirilmeleri çeşitlidir: Başba-kan Yardımcısı (Deniyer Usenov), Milletvekilleri, Ülke Güvenliği Servisi Başkanı (Şamıbek Bakiev), Millî Güvenlik Servisi Başkan danışmanı(Marat S. Bakiev), Celal-Abad Bölgesi Başkan Yardımcısı (Şusupbek Bakiev), Gelişim, Yatırım ve Yenilikten Sorumlu Merkez Ajansı Başkanı(Maksim Bakiev), Almanya Büyükelçisi (Marat Bakiev), Çin Büyükelçisi Da-nışmanı (Adil Bakiev) vb. Bu kişiler aynı zamanda çok sayıda şirket sahibi olup, özelleşti-rilmeler sırasında da zenginliklerini arttırmışlardır.

⁵⁹ Dimitry Medvedev, "Prezident RF Vystupil s Zayavleniem po Situatsii v Kirgizi", 15 Nisan 2010, <http://www.ltv.ru/news/world/152411>.

ve burada karar verme gücünü elde tutmak için bölgesel güç simsarları(klanlar, aşiretler, bölgesel dayanışma grupları, ekonominin can alıcı sektörlerinde-pamuk, maden, iletişim, taşıma- gücü elinde tutan gruplar vb.) ve onların ağlarının çıkar mücadeleleri yaşanmaktadır.⁶⁰ Bu durum iktidarı elinde tutan tarafın da ikili bir anlayış geliştirmesine ya da eninde sonunda bu sisteme eklememesine sebep olmaktadır. Günümüze gelindiğinde farklı olan durum ise bu gidişatın halk tarafından giderek artan bir öfkeyle eleştirilmesidir. Süreç içinde bölgesel farklılıkları azaltacak politikalar uygulandıkça, toplumdaki ayrışma aşiret bazından sınıf bazına kaymaya başladığında ve seçim sistemi de buna göre düzenlendiğinde bireyler oy verme davranışlarında pragmatik yerine ideolojik hareket edeceklerdir. Bu da mevcut çerçeveyi oldukça geliştirecektir. Zaten hâlihazırda Kırgız halkı Bakiyev'in devrilmesi ve güneyde yaşanan etnik çatışmalarının tam ortasında 28 Haziran 2010'da parlamenter sisteme evet diyerek bu yönde bir adım atmıştır.

Sonuç

Orta Asya bölgesinde yaşayan toplumlar tarih boyunca klanlara-aşiretlere bölünerek var olmuşlardır. Bu bölünme temelinde yaşanan "biz" ve "onlar" ayrışması hayatın her dalında bölge insanları için ikili bir yapı yaratmıştır. Kendilerini tanımlarken kullandıkları öncül kimlikleri ait oldukları aşiret ve bölge temelinde oluştuğu için de millet olma ve bunun getireceği birlik duygusu daha küçük alt kümelerde sınırlı kalmıştır. Dolayısıyla yetmiş dört yılın ardından bundan yirmi yıl önce kazandıkları bağımsızlıkları ve akabinde kurdukları devletleri de bu ikili yapının etkilerini pek çok açıdan hissetmektedir.

Sovyet sonrası süreçte Orta Asya'da kurulan ulus devletlerden biri olan Kırgızistan da bugün halen bir dönüşüm sürecinin içindedir. Yetmiş dört yıl boyunca Sovyetlerin merkezden yönetimi altında yaşamış olan bir devletin birden bire hem ekonomisini hem de siyasi yapısını dönüştürebilmesi uluslararası sisteme kolayca entegre olabilmesi zaten beklenemez. İşte bölgedeki aşiretlerin varlığı ve siyasal sistem üzerindeki etkisi de bu süreçte dönüştürücü bir rol oynamaktadır.

Ülkedeki klanlar ve iktidarda olmak adına verdikleri mücadele siyasal yapının bu informel kimlik ağlarının ve dayanışma gruplarının etrafında organize olmasına yani klan siyasetinin güçlü etkiler yaratabilmesine neden olmuştur. Klan politikaları, informel bir rejim, gücün yeniden dağılımını ve de klanların başat sosyal ve politik aktörler olduğu bir sistem yaratır; siyasi sistemi dönüştürür. Resmi kurumların ve seçilmiş yöneticilerin yerine ülke yönetiminde etkin klanların elitleri gücü elinde tutar ve kullanır. Bugün Kırgızistan'da siyasetteki yönetici elitin oluşumunda ilgili adayın klan ve bölgesel aidiyeti, sahip olduğu aile-akraba bağları, dayanışma gruplarının ona olan desteği, ait olduğu siyasi elite olan sadakati ve bağlılığı karar unsurlarındandır. Böylesi bir oluşum neticesinde iktidara gelen yönetici gruplar ise bu oluşumun çıkarlarına hizmet etmek durumunda kalmakta ve siyasi mücadelesini bu yolla sürdürmektedir. Bu şekilde kemikleşen siyasal ilişkiler sistemi beraberinde

⁶⁰ Frederick Starr, "Clans, Authoritarian Rulers, and Parliaments in Central Asia", **The Silk Road Studies Program**, Upsala, Upsala University, 2006.

klan siyasetine dayalı himaye politikalarını getirmektedir. Destek görerek iktidara gelme daha sonra gördüğün destek karşılığında gücünü kullanarak destek olma şeklinde devam eden sürece kırılğan ve bireysel yönetimlerin eklenmesi zamanla aşiretçilik temelli yolsuzlukların ülkedeki siyasi kurumları aşındırmasıyla ve belirli bir klanın hegemonyasının korunması ise uzun dönemde sistemin devamlılığının sarsılmasıyla son bulmaktadır.

Kırgızistan'ın son altı yılda halk ayaklanmaları sebebiyle yaşadığı iki iktidar değişikliği de bu durumun eseridir denilebilir. Kuzeydeki klanların ortak kararı neticesinde iktidara gelen Akayev iktidarda kaldığı on dört yıl boyunca kendi ailesi ve klanı etrafında patronaj ağlarını kullanmış, kendi klanını ve eşinin klanını desteklemek için devlet kaynaklarının özelleştirilmesi sürecini başlatmıştır. Son yayınlanan raporlar Akayev ve klanının mal varlığını açıklamıştır. Buna göre ülkedeki en verimli kırk işletme(tarım sektöründen, telekomünikasyona, alkollü içecek sektöründen Amerikan askeri üssü için milyarlarca dolar değerinde anlaşmalar yapan petrol şirketine kadar) tanıdıklar ve akrabalar arasında paylaştırılmıştır. Bunun üzerine bir dönem daha iktidarda kalmak istediği konuşulmaya başlandığı an güney bölgesinde fitillenen ve giderek genişleyen bir halk ayaklanması ile görevden ayrılmak zorunda kalmıştır. Akayev'in ardından gücü elinde tutan güneyli muhalefetin başı olan Bakiyev de aynı söylemlerle başa gelmiş ama o da kısa sürede siyasi ve ekonomik gücü güney klanları etrafında paylaştırmaya başlayınca sadece beş yıl sonra bu sefer kuzey kaynaklı bir ayaklanma ile iktidardan çekilmek zorunda kalmıştır.

Şimdi ise ülkede bir şeyler değişmeye başlamıştır. Bakiyev'in ardından başkanlık sistemi yerine parlamenter sisteme geçilmesi önerisi referandum ile halka sorulmuştur. Güneyde Kırgızlar ve Özbekler arasında yaşanan etnik çatışmanın yarattığı gergin atmosfere rağmen beklenenin çok üstünde bir katılımıla gerçekleşen referandumdan yüzde 89 gibi çok net bir cevap çıkmıştır ve Kırgız halkı daha demokratik bir rejime, bireysel gücün iktidarı ve ailevi otoriter iktidarların yerine parlamenter demokrasiye olan inancını belirlemiştir. Referandumun ardından ekim ayında yapılan ilk çok partili seçim neticesinde Atambayev ve partisi iktidara gelmiştir.

Bundan sonraki süreç parlamenter sisteme geçen ülkedeki istikrarın ve yeni düzenin kalıcı olup olmayacağını bize gösterecektir. Ama yakın zamanda gördüğümüz bir şey daha vardır ki o da yorucu ve yıpratıcı süreçlerden geçen Kırgız halkının tarihten gelen klan aidiyetlerine olan saygısını korurken, sosyal hayatlarını düzenleyen bu aidiyetlerin artık siyasi yaşamdaki etkisinin azalmasından yana tavır koyduğudur. Bu noktada altı çizilmesi gereken nokta da budur. Gerek yaşanan coğrafyanın şartlarından gerek güçsüz ekonomilerin varlığından bu bölgede yaşayanlar için klanlara bölünme ve bölünme temelinde yaşama tarih boyunca süregelen ve gerek Çarlık Rusya döneminde gerek Sovyet dönemde gerekse şu anki post-kolonyel dönemde değişmeyen bir sosyolojik gerçekliktir. Bu bölgenin insanı için ait olduğu klan onun değerlerinden biridir, çok güçlü bir alt kimlik ve sosyal kaynaşma unsurudur. Tabii ikili bir yapı oluşturduğu ve bu zeminde gerginliklere sebep olduğu için eleştirilebilir. Ama şu da unutulmamalıdır ki bu çeşit bir örgütlenme makale boyunca belirtilmeye çalışılan hem coğrafi hem ekonomik hem de tarihsel sebeplerden ötürü rasyonel bir seçimdir. Tarihin belli dönemlerinde siyasi süreçlerde de zaman zaman istikrarı sağlayıcı etkileri de olmuştur. Bununla beraber sosyal yapılarına etki eden bu sistemin siyasetteki baskın gücü

kendi ulus-devletlerini ayakta tutmaya çalışan Kırgızistan dahil tüm bölge ülkeleri için bir tehdit halini almıştır. Bundan sonra siyasi yapılar adına daha ideal olanı devlet başkanı ve bölgesel elitler- aşiret liderleri gibi güç simsarları arasında düzenlenen siyasi dinamikleri devlet başkanı ve parlamento düzeyine taşımaktır. İşte geride bıraktığımız yıl Kırgız halkı parlamenter sisteme evet diyerek bu yönde inisiyatif belirtmiş ve Orta Asya’da bir ilki yaşamaya başlamışlardır. Weber’in önermesinde belirttiği gibi Kırgızistan örneğinde de parlamenter düzen ve siyasi parti teşkilatlanmaları oturdukça bölgelerdeki ve aşiretlerdeki elitlerin oy verilecek parlamenterleri belirlediği ve sahip olunan ideolojiden ve düşünce farklılıklarından bağımsız sadece tek bir bölgenin veya klanın temsilcilerini içeren siyasi partilerden oluşan yapının da gelişme göstermesi beklenmektedir. Sonuç olarak Kırgız halkı istikrarlı ve daha demokratik bir siyasi sisteme sahip olmak için bir adım atmıştır. Son altı yıla iki büyük halk ayaklanması ve iki devrik lider sığdıran ülkenin insanların istikrarlı ve daha şeffaf bir yönetim adına haklı beklentileri gerçekleşirse bölge halkları için de iyi bir örnek teşkil edeceklerdir.

KAYNAKÇA

- ABAZOV Rafis, **Kyrgyzstan**, Freedom House, New York, 2003.
- , “The Political Culture of Central Asia: A Case of Kyrgyzstan”, Conflict Studies Research Center, 2003.
- ACHYLOVA Rakhat, “Political Culture and Foreign Policy in Kyrgyzstan”, **Political Culture and Civil Society in Russia and the New States of Eurasia**, Vladimir Tismaneanu (ed), M.E. Sharpe, New York, 1995.
- AKÇALI Pınar, “Democracy and Political Stability in Kyrgyzstan”, **Prospects for Democracy in Central Asia**, Birgit N. Schlyter (ed.), Swedish Research Institute in Istanbul, Stockholm, 2005, ss.41-58.
- AKINER Shirin, “Social and Political Reorganisation in Central Asia: Transition from Pre-Colonial to Post-Colonial Society”, **Post-Soviet Central Asia**, Touraj Atabaki, John O’Kane (eds), The International Institute for Asian Studies, Leiden, 1998.
- ANDERSON John, **Kyrgyzstan: Central Asia’s Island of Democracy**, Harwood Academic Publisher, Amsterdam, 1999.
- BACON Elizabeth E., **Obok: A Study of Social Structure in Eurasia**, New York, 1958.
- BEYER Judith, “Revitalisation, Invention and Continued Existence of the Kyrgyz Aksakal Courts: Listening to Pluralistic Accounts of History”, **Journal of Legal Pluralism and Unofficial Law**, 53, 2006.
- CHRISTIE Kenneth, “Introduction: The Problem with Ethnicity and Tribal Politics”, **Ethnic Conflicts, Tribal Politics: A Global Perspective**, Kenneth Christie (ed.), Curzon Press, Great Britain, 1998.

- COLLINS Kathleen, **Clan Politics and Regime Transition in Central Asia**, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.
- , "Clans, Pacts, and Politics in Central Asia", **Journal of Democracy**, 13/3, 2002.
- , "The Logic of Clan Politics: Evidence from the Central Asian Trajectories", **World Affairs**, 56/2, 2004.
- DAWISHA Karen, PARROTT Bruce, **Russia and the New States of Eurasia: The Politics of Upheaval**, Cambridge University Press, Cambridge, 1994.
- DEMİRTEPE Turgut, "Demokratik Devrimin Gölgesinde Kırgızistan Dış Politikası", <http://www.usakgundem.com/ders-notu/13/%E2%80%9Cdemokratik-devrim%E2%80%9Ding%C3%B6lgesinde-k%C4%B1rg%C4%B1zistan-d%C4%B1%C5%9F-politikas%C4%B1.html>.
- DJUNUSHALIEV Djenish, PLOSKIH Vladimir, "Tribalism and Problems of Development of Kyrgyzstan", **Central Asia and Caucasus**, 3/9, 2000.
- DUKANBAEV Askat, HANSEN W. William, "Understanding Politics in Kyrgyzstan", DEMSTAR Research Report No. 16, 2003.
- EICKELMAN F. Dale, **The Middle East and Central Asia: An Anthropological Approach**, Prentice-Hall Inc., New Jersey, 1998.
- ELEBAYEVA A., OMURALIEV N., ABAZOV R., "The Shifting Identities and Loyalties in Kyrgyzstan: The Evidence from the Field", **Nationalities Paper**, V. 28, N.2, 2000.
- GEISS Paul Georg, **Pre-Tsarist and Tsarist Central Asia**, Routledge, London, 2003.
- GLEASON Gregory, **The Central Asian States: Discovering Independence**, Westview Press, USA, 1997.
- GULLETTE David, "Kinship, State and Tribalism: The Genealogical Construction of the Kyrgyz Republic", Department of Social Anthropology, University of Cambridge, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006.
- HAGHAYEGHI Mehrdad, **Islam and Politics in Central Asia**, New York, St. Martin's Press, 1995.
- HANDRAHAN Lori M., "Gender and Ethnicity in the Transitional Democracy of Kyrgyzstan", **Central Asian Survey**, 20/4, 2001.
- HUSKEY Eugene, "Kyrgyzstan: The politics of demographic and economic frustration", in **New States, New Politics: Building the Post-Soviet Nations**, I. Bremmer, R. Taras (eds.), Cambridge University Press, Britain, 1997.
- HVOSLEF Erlend H., "Tribalism and modernity in Kirgizia", **Ethnic Encounter and Cultural Change**, M.Sabour and K.Vikor (eds.), C. Hurst & Co., London, 1997.
- KANGAS, Roger, "State-Building and Civil Society in Central Asia", **Political Culture and Civil Society in Russia and the New States of Eurasia**, Vladimir Tismaneanu (ed), M.E. Sharpe, New York, 1995.

- KANPOLAT Hasan, KARASAR Hasan Ali, “Kırgızistan’da Mevcut Durum, İktidar Değişiminin Nedenleri ve Kısa Vadeli Öngörüler”, Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Rapor No:20, Ekim 2010.
- KHAZANOV Anatoly, “Underdevelopment and Ethnic Relations in Central Asia”, **Central Asia in Historical Perspective**, Beatrice Manz (ed.), Westview Press, Boulder, 1994.
- KHEGAI, Janna, “The role of clans in the Post-Independence State Building in Central Asia”, ECPR Joint Sessions of Workshop: Comparing Transformation: The Institutional Paradigm, Uppsala, 13-18 April 2004.
- KOLPAKOV Aleksey , “Managing Diversity in Kyrgyzstan”, Inner Asian Uralic National Resource Center, Indiana University, Bloomington, 2001.
- KOSTINER Joseph, **Tribes and State**, University of California Press, Berkeley, 2001.
- KOSTYUKOVA Irina, “The towns of Kyrgyzstan change their faces: rural-urban migrants in Bishkek”, **Central Asian Survey**, N. 3, 1994.
- KNYAZEV Aleksandr, “Kırgızistan’da son gelişmeler: Dün, Bugün, Yarın”, Rapor No:26, Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ocak 2011.
- LOUNG Pauline Jones, **Institutional Change and Political Continuity in Post-Soviet Central Asia**, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.
- MANDELBAUM Micheal, **Central Asia and the World**, Council on Foreign Relation Press, New York, 1994.
- MANZ Beatrice Forbes, **The Rise and Rule of Tamerlane**, Cambridge University Press, Cambridge, 1989.
- MASSEL Gregory, **The Surrogate Proletariat, Muslim Women and Revolutionary Strategies in Soviet Central Asia:1919-1929**, Princeton University Press, Princeton, 1974.
- MEDVEDEV Dimitry, “Prezident RF Vystupil s Zayavleniem po Situatsii v Kirgizi”, 15 Nisan 2010, <http://www.ltv.ru/news/world/152411>.
- OSMANALIEVA Raya, “Tribalism in Kyrgyz Society”, **Central Asia Monitor**, 10/5, 1999.
- POHL Otto J., **The Stalinist Penal System: a Statistical History of Soviet Repression and Terror: 1930-1955**, Jefferson N. C., MacFarland, 1997.
- ROY Olivier, **Yeni Orta Asya ve Ulusların İmal Edilişi**, Metis Yayınları, İstanbul, 2000.
- RYWKIN Michael, **Russia in Central Asia**, Collier Boks, New York, 1963.
- RYWKIN Michael, **Moscow’s Muslim Challenge**, M.E. Sharpe, New York, 1990.
- SARAY Mehmet, **Modern Kırgızistan’ın Doğuşu**, TİKA Yayınları, Ankara, 2004.
- STARR Frederick, “Clans, Authoritarian Rulers, and Parliaments in Central Asia”, The Silk Road Studies Program, Upsala University, Upsala, 2006.

STRINGER Alex, "Soviet Development in Central Asia: The Classical Colonial Syndrome?", Tom Everett-Heath (ed.), **Central Asia: Aspect of Transition**, RoutledgeCurzon, London, 2003.

TAPPER Richard, "Introduction", **The Conflict of Tribe and State in Iran and Afghanistan**, Richard Tapper (ed), London, 1983.

USTRYALOV Nikolay, "From NEP to Soviet Socialism",
<http://www.magister.msk.ru/library/philos/ustryalov/ustry035.htm>.

WEBER Max, **Economy and Society**, Guenther Roth ve Claus Wittich (eds.), University of California Press, Berkeley, 1978.